NN 7/2019 (22.1.2019.), Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Filozofije za gimnazije u Republici Hrvatskoj

MINISTARSTVO ZNANOSTI I OBRAZOVANJA

158

Na temelju članka 27. stavka 9. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (»Narodne novine«, broj: 87/08, 86/09, 92/10, 105/10 – ispravak, 90/11, 16/12, 86/12, 94/13, 152/14, 7/17 i 68/18) ministrica znanosti i obrazovanja donosi

ODLUKU

O DONOŠENJU KURIKULUMA ZA NASTAVNI PREDMET FILOZOFIJE ZA GIMNAZIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

I.

Ovom Odlukom donosi se kurikulum za nastavni predmet Filozofija za gimnazije u Republici Hrvatskoj.

II.

Sastavni dio ove Odluke je kurikulum nastavnog predmeta Filozofija.

III.

Početkom primjene ove Odluke stavlja se izvan snage:

– Nastavni plan i program za stjecanje školske spreme u programima jezične, klasične i prirodoslovno-matematičke gimnazije koji se odnosi na predmet Filozofija, a donesen je Odlukom o zajedničkom i izbornom dijelu programa za stjecanje srednje školske spreme u programima opće, jezične, klasične i prirodoslovno-matematičke gimnazije, klasa: 602-03/94-01-109, urbroj: 532-02-2/1-94-01, Zagreb, 2. ožujka 1994. (Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete, 1994.),

– Nastavni plan i program prirodoslovne gimnazije koji se odnosi na predmet Filozofija, a koji je donesen Odlukom o nastavnom planu i programu prirodoslovne gimnazije, klasa: UP/I-602-03/03-01/0115, urbroj: 532-02-02-01/2-03-2 od 2. prosinca 2003. godine.

IV.

Ova Odluka stupa na snagu osmoga dana od dana objave u »Narodnim novinama«, a primjenjuje se za učenike 4. razreda gimnazije od školske godine 2021./2022.

Klasa: 602-01/19-01/00026
Urbroj: 533-06-19-0022
Zagreb, 14. siječnja 2019.

Ministrica
prof. dr. sc. Blaženka Divjak, v. r.

KURIKULUM NASTAVNOG PREDMETA FILOZOFIJA ZA GIMNAZIJE

A. SVRHA I OPIS PREDMETA

A.1. Svrha učenja i poučavanja predmeta

Filozofija potiče propitivanje čovjeka, svijeta i života vodeći se težnjom za spoznajom istine i dovodeći u pitanje prihvaćena vjerovanja. Susret s filozofijom je sustavan i logički utemeljen dijalog u kojemu je glavni kriterij oslanjanje na razum koji je i sam predmet filozofskog promišljanja. Učenje i poučavanje filozofije je prije svega uvod u filozofski/e način/e mišljenja. Pojam filozofije mijenjao je svoja značenja od antike do danas, no svim filozofskim naporima zajednička je refleksivna praksa.

Prva svrha učenja i poučavanja filozofije je sustavno razvijati, poticati i njegovati refleksivnost. Tek razvijanjem te sposobnosti čovjek postaje slobodan čovjek – onaj koji će tražiti razloge za prihvaćanje ponuđenih mu istina, koji propituje utemeljenje sugeriranih mu djelovanja i/ili vrijednih težnji. Takav čovjek sposoban je autonomno misliti i djelovati.

Uži smisao učenja i poučavanja filozofije je refleksija sadržaja koji su između ostalog predmeti pouke na ostalim nastavnim predmetima, a koji se ne mogu ispitivati metodama tih znanosti.

Krajnja je svrha učenja i poučavanja filozofije omogućiti da učenik razvije onu vrstu dubokog razumijevanja kojemu neka teorija ili nečije učenje samo daje oblik.

A.2. Doprinos filozofije ostvarenju ciljeva odgoja i obrazovanja

Učenjem i poučavanjem filozofije stječu se znanja i usvajaju vrijednosti nužne za razvoj svjesne i odgovorne osobe i građanina koji promišlja, djeluje i stvara. Njome se njeguje individualnost i posebnost učenika kao ravnopravnog člana društva i zajednice.

Filozofija je usmjerena na razvijanje sposobnosti učenika za samostalno postavljanje pitanja i problematiziranje svakodnevnih situacija. Jedan od najvećih doprinosa učenja i poučavanja filozofije jest razvijanje kritičkog i kreativnog mišljenja te vlastitog integriteta, kao i poštivanje integriteta drugih. Međusobnim dijalogom i dijalogom s filozofima, učenik shvaća i razvija vrijednost različitosti i tolerancije kao osnovice modernoga demokratskog društva. Filozofija svojom otvorenošću mišljenja potiče razvoj vlastitih mogućnosti učenika i razvoj društva jer razvija samosvijest, proaktivnost i stvaralaštvo.

Učenje i poučavanje filozofije posebno promiče slobodu i odgovornost na svim razinama te očuvanje i razumijevanje osobnog i kolektivnog identiteta s naglaskom na jednakost vrijednosti drugih identiteta. Razvijanje osobne odgovornosti proizlazi iz naravi filozofije koja propitivanjem i proučavanjem dužnosti i posljedica djelovanja kod učenika potiče svijest o važnosti odgovornosti. Učenik na takav način stječe svijest o svojoj vrijednosti i važnosti kao člana zajednice koji racionalno promišlja, odlučuje i djeluje uzimajući u obzir i druge. Tako osviješten učenik propituje postupke drugih te ih potiče na odgovorno djelovanje.

Komunikacijske vještine učenika razvijaju se kroz dijalog, a pravila lijepog, dobrohotnog i argumentiranog komuniciranja neizostavan su dio komunikacije civiliziranoga društva.

Znanje stečeno učenjem i poučavanjem filozofije pomaže učeniku uvidjeti da je za razumijevanje njegova svjetonazora potrebno poznavanje onoga što su i kako su drugi mislili ili misle jer svjetonazor nije plod slučajnih okolnosti koje se svakodnevno i nepromišljeno mijenjaju.

Temeljna vrijednost učenja i poučavanja filozofije je istina, a učenik ovdje prepoznaje njenu važnost, ali i probleme s kojima se susrećemo na putu do nje. Dakle, istina je ono čemu će učenik na nastavi Filozofije težiti, postajući svjesnim da je njezin imperativ propitivati utemeljenost svake tvrdnje, čak i one koju izriču autoriteti, unatoč izazovima koji iz toga proizlaze.

A.3. Vrijednosti i načela učenja i poučavanja

Vrijednosti i načela učenja i poučavanja proizlaze iz postavljene svrhe i ciljeva predmeta. Budući da Filozofija njeguje refleksivnu praksu, analitičko i sintetičko mišljenje učenika, njegovo osvještavanje načina konstruiranja svijeta i oblikovanje vlastita identiteta, prirodno je da dominantan oblik učenja i poučavanja bude istraživačko-problemski.

Filozofsko mišljenje nastaje u dijalogu pa je učiteljeva uloga pomoći učeniku problematizirati razmatrane stavove, pretpostavke i njihove implikacije, pomoći mu sagledati ih u različitim kontekstima, aktualizirati ih i na taj način otvoriti diskusiju u kojoj je učitelj moderator i sudionik. To je dijalog između učenika, između učenika i učitelja te dijalog s filozofima putem odabranih filozofskih tekstova.

Tako strukturirano učenje i poučavanje, u negativnom smislu, pokazuje nedosljednost, nekonzistentnost ili promašenost učenikovih osvrta. U pozitivnom smislu, ona razvija kritičko i kreativno mišljenje, toleranciju i brižno mišljenje. Učenje i poučavanje mora biti oslobođeno učiteljevih ideoloških, religijskih ili filozofskih opredjeljenja.

Ovakvim pristupom ostvaruje se cjeloviti razvoj učenika – kognitivni, moralni, emocionalni, socijalni i estetski. Temeljne društveno-civilizacijske vrijednosti konkretiziraju se i prepoznaju u poticanju učenika na potragu za istinom, zaštitu života i dostojanstva svake ljudske osobe, oživotvorenje slobode, ravnopravnosti, pravednosti i društvene jednakosti, uzajamno poštovanje, kulturu dijaloga i toleranciju, prijateljstvo, poštenje, djelotvornost, rad, domoljublje, skrb o zdravlju te očuvanje prirode i okoliša.

A.4. Mjesto predmeta u cjelokupnom kurikulumu

Filozofija pripada društveno-humanističkom području, no sa svojim sadržajima ulazi i u sva ostala znanstvena područja i u međupredmetne teme. Poučava se u četvrtom razredu u svim gimnazijskim programima s dva sata tjedno. U pojedinim gimnazijskim programima nude se dodatni izborni sati.

Kratka oznaka nastavnoga predmeta Filozofija je FIL.

B. ODGOJNO-OBRAZOVNI CILJEVI UČENJA I POUČAVANJA

Odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja Filozofije navedeni su u nastavku.

1. Poticanje i razvijanje sposobnosti kritičkog i sistemskog mišljenja i refleksivne prakse (uključujući sposobnost kritičkog čitanja i slušanja, tj. analize, interpretacije, kontekstualizacije i komparacije filozofskih i drugih tekstova).

2. Razvijanje sposobnosti snalaženja među različitim filozofskim pojmovima, stavovima, teorijama i autorima, uključujući sposobnost njihova uspoređivanja.

3. Razvijanje argumentacijskih vještina (logičkih, hermeneutičkih i retoričkih), ali i prezentacijskih (jasnoća, jezgrovitost, uvjerljivost) te dijaloških sposobnosti, odnosno sposobnosti slušanja, razumijevanja te kritičkog prihvaćanja i opovrgavanja tuđih stavova, uključujući načelno priznavanje drugog i drugačijeg (tolerancija).

4. Razvijanje sposobnosti orijentacije u vlastitim, zajedničkim i globalnim problemima uz pomoć filozofije kao pristupa i kao znanosti, što podrazumijeva oblikovanje vlastite pozicije (stava i pristupa) kao filozofske pozicije, osvještavanje vlastite uloge u društvu te razvijanje aktivnog građanstva.

5. Poticanje sposobnosti povezivanja filozofskih sadržaja i metoda sa sadržajima i metodama drugih znanosti (interdisciplinarnost), i to dvostrano, od filozofije prema drugim znanostima i od drugih znanosti prema filozofiji.

6. Razvijanje sposobnosti povezivanja osobnih iskustava i ne-znanstvenih doprinosa razumijevanju čovjeka i svijeta, kao što su religija i umjetnost, s filozofskim pristupom (pluriperspektivnost) te sposobnosti cjelovitog sagledavanja, artikuliranja, diskutiranja i razrješavanja raznorodnih i naizgled nepovezanih problema (integrativnost).

C. STRUKTURA – DOMENE PREDMETNOG KURIKULUMA

C.1. Opis domena

Učenje i poučavanje filozofije odvija se u četvrtom razredu, a odgojno-obrazovne teme organizirane su u osam domena. Predviđeno je da od osam ponuđenih domena tri budu obvezne (Postojanje i svijet, Spoznaja i znanje te Djelovanje i orijentacija). Ovisno o vlastitom interesu i interesu učenika ili osobitostima škole, učitelj mora, uz obradu triju obveznih domena, kao četvrtu domenu izabrati ili jednu od ponuđenih izbornih domena (Društvo i politika, Stvaralaštvo i umjetnost, Znanost i objašnjenje, Um i tijelo te Jezik i značenje) ili ekstenzivniju i dublju obradu jedne od obveznih domena. Pod dubljom i ekstenzivnijom obradom podrazumijeva se obrada tema (razrada ishoda) koji su unutar obveznih domena označeni kao izborni. Tri obavezne i četvrta (izborna) domena ne trebaju biti obrađivane navedenim redoslijedom. One su način organizacije kurikuluma, no ne nužno i procesa poučavanja i učenja. Stoga se teme (razrade ishoda) domena mogu kombinirati i unutar jednog nastavnog sata, odnosno ispreplitati. To znači da se unutar obrade jedne domene mogu pojavljivati teme drugih domena.

Ovako strukturirano učenje i poučavanje filozofije omogućuje stjecanje obrazovno-odgojnih iskustava kojima se postiže temeljna filozofska edukacija s obzirom na postavljene ciljeve predmeta Filozofija. Osnovna je ideja ovako oblikovanih domena prije svega pružanje uvida u temeljna filozofska pitanja koja se tiču različitih područja ljudskoga mišljenja, djelovanja i stvaranja (theoria, praxis i poiesis) i koja se razmatraju u odgovarajućim filozofijskim disciplinama. Kako je osnovna intencija predmeta Filozofija u srednjim školama pobuditi interes učenika za dublju misaonu analizu pojava koje mu se čine samorazumljivima, učenje i poučavanje filozofije ponudit će učeniku kvalitetnu podlogu za njegovo samostalno misaono traganje neovisno o daljnjem školovanju.

Naglasak se, kroz tri obvezne domene, stavlja na problematiku ontologije, epistemologije, antropologije i etike, tj. pitanja o čovjeku i njegovu položaju u svijetu, o samome svijetu te o spoznavanju i djelovanju kao modusima pristupa svijetu. Uz upoznavanje s filozofijskim odgovorima na spomenuta pitanja i filozofijski instrumentarij općenito, učenik ovdje treba razvijati sposobnost filozofiranja, odnosno kritičkog i autonomnog promišljanja problema čovjeka i svijeta, ali i uvidjeti mogućnosti i ograničenja vlastitog spoznavanja i djelovanja. Problemi filozofije društva, politike i prava (4. domena), estetike (5. domena), filozofije znanosti (6. domena), filozofije uma (7. domena) i filozofije jezika (8. domena) nisu određeni kao izborni zato što su ta pitanja nevažna, nego zato što se učiteljima želi prepustiti izbor onih tema za koje procjenjuju da su učeniku važne, pri čemu treba istaknuti vrijednost kvalitete obrade naspram kvantitete obrađenih tema.

Prednost ovako zamišljenih domena je to što se njima kod učenika razvijaju znanja i vještine čijim se oživotvorenjem učenika osposobljava za povezivanje tema Filozofije s temama drugih nastavnih predmeta, a povezivanjem tema s kojima se susreće na nastavi Filozofije s iskustvom učenika, i za svakodnevni život.

Ovako strukturirano učenje i poučavanje metodičko uporište ima u istraživanju i primjeni tradicionalnih i suvremenih filozofijskih pristupa pojedinim problemima, čime filozofijski pristup postaje prepoznatljiv i razumljiv, a osim toga omogućava učeniku da stekne uvid kako teorijska podloga filozofije predstavlja osnovu za svakodnevnu praktičnu djelatnost.

C.2. Opisi pojedinih domena

C.2.1. Postojanje i svijet

U prvoj domeni istražuju se pitanja metafizike s naglaskom na ontologiji, odnosno pitanje: »Za što možemo reći da postoji?«. Ovom tematikom, na različite se načine oblikuje pojam o čovjeku (antropologija), prirodi (kozmologija, filozofija prirode) i bogu (teologija). Učenik uviđa razliku između današnjih znanstvenih pristupa, u kojima svaka znanost objašnjava dio ljudskog iskustva te filozofije koja nastoji obuhvatiti cjelinu. Istražuju se različiti putevi mišljenja o problemima poput uređenosti svijeta, njegove djeljivosti, zakona kojima je vođen, kretanja, pitanja imaju li stvari svoju bit ili je ono što nazivamo stvarima samo skup svojstava itd. Baveći se ovim pitanjima, učenik doživljava teškoću konzistentnog mišljenja o čovjeku i svijetu, uviđa važnost temeljnih stavova za sva druga razmatranja te razvija sposobnost sagledavanja problema iz različitih perspektiva, neovisno o vlastitim uvjerenjima, kao i dosljednost koja uključuje obvezu pristajanja na posljedice općih stavova o čovjeku i svijetu koje prihvaćamo.

C.2.2. Spoznaja i znanje

Istraživanje različitih puteva mišljenja o problemu spoznaje (pitanja teorije spoznaje, gnoseologije ili epistemologije) predmet je druge domene učenja i poučavanja Filozofije. U ovoj domeni razmatraju se, primjerice, pitanja: što i koliko mi kao subjekti unosimo u spoznaju onoga što smatramo objektom spoznaje, postoje li objekti spoznaje koji su u samome subjektu neovisno o iskustvu, spoznajemo li uopće ono što nazivamo vanjskim svijetom, u koju se vrstu spoznaje možemo pouzdati kao izvjesnu, je li moguća i drugačija spoznaja od one kojom smo zadani itd. Baveći se ovim pitanjima, učenik osvještava razliku između osjetilne i razumske spoznaje, razumijeva različite načine utemeljenja znanja u različitim znanstvenim područjima te unapređuje svoju sposobnost spoznavanja razlučujući različite razine spoznavanja i shvaćajući njihov doseg.

C.2.3. Djelovanje i orijentacija

Promišljanje o fenomenu morala, odnosno o moralnom prosuđivanju i djelovanju, predstavlja treću domenu u učenju i poučavanju Filozofije. U sklopu ove domene proučava se etika ili filozofija morala. Razmatranjem djelovanja pod vidom moralnosti učenik upoznaje različite etičke teorije i filozofske pozicije relevantne za moralnu prosudbu. Sposobnost prepoznavanja i propitivanja različitih moralnih problema iz raznih aspekata uz poznavanje filozofskih stajališta predstavlja osnovu za izgradnju vlastitog utemeljenog stava o bitnim moralnim i etičkim pitanjima te osobnu prosudbu etičkih pozicija. Proučavanjem etike učenik razvija sposobnost razumijevanja različitih vrijednosnih stavova i, uz priznavanje drugačijeg, može izraziti kritiku stava različitog od svojega, ali i argumentirano braniti vlastita uvjerenja. Razvojem svjesnosti o povezanosti etike i svakodnevnog života uobličava se sposobnost primjene dobivenih teoretskih znanja na konkretne životne situacije (u međuljudskim odnosima te u odnosu čovjeka prema ne-ljudskim živim bićima i prirodi), što ne znači samo put od teorije prema praksi nego podrazumijeva i put od vlastitih iskustava do etičkih pojmova, odnosno od konkretnih problema do teorijskih pristupa. Na taj se način pronalaze orijentiri važni za donošenje odluka u svakodnevnim moralnim dilemama, ali i za izgradnju temeljnog etičkog stava kao bitnog čimbenika smislenog i ispunjenog života.

C.2.4. Društvo i politika

Čovjek kao društveno biće i njegova težnja da stvara, održava i uređuje zajednice temeljna je tema četvrte domene. U ovoj se domeni, među ostalim, problematiziraju različiti oblici ljudskih zajednica (uključujući društvo i državu), motivi njihova nastanka i promišljanje o najboljem obliku društvenog uređenja. Učenik se ovdje upoznaje s ključnim problemima filozofije društva, filozofije politike i filozofije prava poput problema slobode, jednakosti, pravednosti, odgovornosti, moći, općeg dobra, demokracije, solidarnosti, prava, odnosa politike i ekonomije i dr. Proučavanjem odabranih filozofskih tekstova i analizom aktualnih događanja, učenik dobiva uvid u društvene i političke probleme te razvija sposobnost primjene usvojenih znanja na konkretne životne situacije. Upoznajući učenika s različitim pogledima na pitanja o društvu, politici i pravu, cilj je osposobiti ga za oblikovanje i argumentiranje vlastitih stavova te kritičko propitivanje vlastitih i tuđih stavova u društvenom kontekstu. Pritom se artikulira ideja tolerancije, osobito u kontekstu demokracije, čime se stvara temelj za aktivnog građanina koji promišlja.

C.2.5. Stvaralaštvo i umjetnost

Promišljanje o ljudskom stvaralaštvu predstavlja petu domenu učenja i poučavanja Filozofije. U njoj se proučavaju pitanja lijepog i umjetnosti, odnosno problemi estetike i filozofije umjetnosti. Učenik promišlja o prirodno lijepom kao različitom od umjetnički lijepog, o umjetnosti kao oponašanju ili pak stvaranju nečeg novog, o razvoju umjetničkog izražaja kroz povijest, o dojmu koji umjetničko djelo ostavlja na recipijenta, o statusu umjetničkog djela, o uvjetima i kriterijima stvaranja i prosuđivanja lijepog i umjetnosti, o autoru umjetničkog djela, tj. umjetniku, o pitanjima svrhe i oblika umjetničkog djela, o razumijevanju umjetničkog djela te o mogućem kraju umjetnosti. Poučavanje u ovoj domeni usredotočeno je na približavanje filozofskih stajališta o problemima lijepog i umjetnosti u različitim povijesnim razdobljima i filozofskim učenjima te približavanje estetičkih stavova osjetilnom iskustvu učenika. Proučavanjem odabranih filozofskih tekstova i analizu umjetničkih djela učenik uviđa probleme estetike i stječe sposobnost primjene usvojenih znanja na konkretne umjetničke izražaje i životne situacije.

C.2.6. Znanost i objašnjenje

Kada je predmet znanstvenog proučavanja sama znanost, govorimo o filozofiji znanosti. Ona je tema šeste domene učenja i poučavanja Filozofije. U sklopu ove domene učenik proučava pitanja filozofije znanosti kao što su: koje skupove uvjerenja možemo smatrati znanjem, koja objašnjenja možemo smatrati znanstvenima, teorije znanstvenog objašnjenja, problem znanstvenog redukcionizma, na čemu temeljimo tvrdnje o znanju, strukturu znanosti (pojmove, zakone i teorije), razvoj znanosti, znanstvene revolucije i druga pitanja. Osim općih problema filozofije znanosti moguće je proučavati i odabrana pitanja posebnih znanosti (egzaktnih, prirodnih, društvenih, humanističkih, tehničkih i dr.) koje učenik podvrgava filozofskoj analizi i kritici. Baveći se ovim pitanjima, učenik se osposobljava za samostalnu procjenu problema i metoda znanosti te za primjenu naučenog na konkretne znanstvene probleme s kojima će se susretati kako u profesionalnom tako i u svakom drugom aspektu života.

C.2.7. Um i tijelo

Potraga za odgovorom na pitanje »što je um?« temelj je filozofije uma. Tom traganju posvećena je sedma domena učenja i poučavanja Filozofije. Proučavajući ovu temu učenik se susreće s filozofskim i drugim objašnjenjima uma, čovjekovih mentalnih procesa i stanja. Razmatraju se različita stajališta o prirodi uma, problemu odnosa uma i tijela, fenomenu svijesti, identitetu, intencionalnosti, umu kao izvorištu našeg ponašanja, odnosu uma spram svijeta izvan njega, umu kao sveukupnosti mentalnog života, svođenju uma na stanja i procese mozga (fizikalizam), te ostalim problemima filozofije uma. Unutar ove domene učenik se susreće i s pitanjima o umu koja nisu vezana uz čovjeka (ne-ljudska živa bića, strojevi itd.), odnosno s pitanjem može li materija misliti te s problemom mogućeg stvaranja umjetne inteligencije. Promišljajući ove probleme, učenik uviđa kompleksnost ove problematike te ih povezuje s drugim filozofskim sadržajima i vlastitim iskustvom.

C.2.8. Jezik i značenje

Ljudsko iskustvo neodvojivo je od jezika jer se njime oblikuje i posreduje. Stoga je filozofija jezika predmet osme domene učenja i poučavanja Filozofije. Pitanja ove domene usko su povezana i s teorijom spoznaje jer se i naša spoznaja uobličava i posreduje samim jezikom. Učenik se ovdje susreće s problemima teorije značenja, odnosa smisla i značenja, pitanjem podrijetla jezične sposobnosti, odnosom jezika i mišljenja i drugim važnim pitanjima vezanima uz filozofiju jezika. Proučavanjem ovih pitanja, učenik osvještava važnost jezika i odnosa jezika, mišljenja i stvarnosti.